

Emlékiratlapok 1989 júniusából

Úgy tetszik, kiirthatatlanul ránk telepszik a történelmi fordulat neveként a rendszerváltás, rendszerváltozás megnevezés. Egész politikatudományi fogalomrendszert szőnek belőle. A megrögződő nyelvszokással reménytelen harcba szállni. Pedig érdemes elemezni, milyen értelmezési lehetőségei vannak ennek a kifejezésnek, hogy milyen üzenetet közvetíthet a „maradéknak”, ahogy régen mondták, vagyis a következő nemzedékeknek. Maga a rendszer szó is érdemel csekély figyelmet. Még az ötvenes évekből csöng vissza a fülemben mint idősebb fiúk gúnyos-ironikus feddése: mi van, öcsi, nem tetszik a rendszer? Mert természetesen „rendszer” volt az a rendszer, gyakorta szerepelt e szó a hivatalos nyelvben. A világ történelmét is társadalmi rendszerekre osztották. Alapszó volt akkor és később is a diktatúra évtizedeiben. És ha váltani lehet/kell – emlékezetem szerint a rendszerváltás kifejezés először a Szabad Demokraták programjával került a közbeszédbe –, akkor önkéntelenül azt sugallja, az egyiket követi a másik, még ha éppen leváltják is az előzőt. Hiányzik ebből a megnevezésből, hogy gyökeres fordulatról van szó. Német nyelvterületen gyakran inkább a *Wende* (fordulat) kifejezést használják. Angolul pedig a *transition* (átmenet). És a mi semleges, jótékony takaróként a történelmi változásra terített szavunkból az sem derül ki, egyáltalán mi volt, amit váltani kellett. A jelenkortörténeti, politológiai művek többsége mintha szűken mérné nálunk a kommunista diktatúra megnevezést. Beszélnek hát államszocializmusról, pártállamról, kádárizmusról. Jellemző eufemisztikus hozzáállással. A korszak utolsó évtizedeivel kapcsolatban olyasmit szintén lehetett olvasni, hogy Magyarországon valójában ekkor nem is volt már diktatúra. Csak az olyan kákán is csomót keresők, mint e sorok írója, kérdezhetik, hogy volt-e mégis parlamenti demokrácia pártokkal, szólásszabadság, jogállam és egyebek. A lengyel, a cseh, a román politikai publicisztika inkább a „kommunizmus bukásáról” beszél, a „totalitárius rendszer végéről, fölszámolásáról”. Ezt szerintem nem lehet csak azzal magyarázni, hogy ott keményebb lett volna a diktatúra, és így fölszabadulásnak érezték a történelmi cezúrát, a választóvonalat.

[...]

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Utóbbi kötete: *Nemzetek és előítéletek* (2013).

[...]

szabad – választások. Június 4-én elválhat, gondoltam, mekkora az ellenzék ereje. Elsőpró lett az Állampolgári Bizottság győzelme. A 161 szabadon választható helyből 160-at szereztek, a 100 szenátori székből pedig 92 lett az övük. A választás napja fordulópontnak tekinthető, ettől fogva látszott megfordíthatatlannak a folyamat. El lehet tehát eddig jutni! Ösztönzésnek éreztem ezt a lengyel választási eredményt, még nagyobb kíváncsisággal készültem a krakkói útra, július 22-24. között nagyszabású nemzetközi konferenciát terveztek az átalakuló Közép-Európáról, s oda a magyar ellenzék is, ritka kivételként az MDF-en keresztül, meghívást kapott. Előtte még párizsi és bécsi út várt rám, és persze június 16., az 56-os mártírok újratemetése.

Lengyelországhoz mérve a magyar társadalmat inkább beletörődőnek, közömbösnek éreztem. Pedig a nyolcvanas években a hadiállapot bevezetése utáni időben ott is terjedt a tehetetlenség érzése, bizonyos apátia, de volt azért konspiráció, értelmiségi ellenállás meglehetősen széles körben és háttér hozzá mint a katolikus egyház széles és biztos hálója. Nálunk nagyon mély volt a kádári rendszerrel való azonosulás. Tapaszthalhattam már 1980–81-ben, a lengyel Szolidaritás tízmilliós tömegmozgalma idején. Döbbenetes volt a magyar értetlenség magatartása, a szerény jólét féltése, az a jelenség, amelyet én annak idején bendősovinizmusnak neveztem. Ez a világok legjobbika, és csak nehogy változzék valami, mert akkor úgyis csak rosszabb lehet. Nem tudom anekdota-e vagy meg is történt, Szegedy-Maszák Mihály mesélte, hogy egy dunántúli gimnáziumban íratott dolgozatot a *Kőszívű ember fiáról* a tanárnő. Az volt a föladat, mutassanak be egy alakot a Baradlay családból. Az egyik diák magát Baradlay Kázmért választotta. Amikor kérdezte tőle a tanárnő, miért, csak annyi volt a válasz, mert ma az ő magatartása a jellemző. Vagyis ne mozduljon a világ, hanem álljon. Míg a világ világ lesz, mindég minden rosszabb lesz, idézte valahol Végh Antal a jánkajtsisi koldust, aki ezt hajtogatta a vásárban. Ezt a tudatot persze módszeresen építették, a televízió, rádió, Hofi Géza és sokan mások. Úgy éreztem rosszabb perceimben, szinte megingathatatlanok nálunk a rendszer bástyái.

A változást ezért hosszú folyamatnak képzeltem el. Tudtuk, hogy kedvezőek a nemzetközi körülmények – ez ritkán történt meg velünk a XX. században –, azonban nem lehet tudni, meddig tart még a kedvező széljárás. Mindenesetre ezekben a hetekben sem töltött el valami nagy optimizmus. Építsük csak a mi hálózatunkat következetesen, küzdjünk a szabad választásokért, a többpárt-rendszerben ellenzékiként megtanulhatjuk majd a parlamenti politizálást. Józan fejvel nem gondoltam, hogy megnyernék a választásokat, ha most – 1989 júniusában – tartanák őket. Bécs–Párizs–Bécs utazást kellett ekkor teljesítenem. Az Osztrák Televízió nevezetes Club 2 szombat vagy vasárnap esti vitaműsorában vehettem részt ismét, napokkal Nagy Imre temetése előtt. Lendvai Pál, alias Paul Lendvai vezette a műsort, volt mellettem egy horvát politológus, **Eörsi István** és maga Hegedűs András egykori miniszterelnök. Jóval kevésbé izgultam, mint egy évvel korábban, kicsit ismertem már a járást. **Eörsivel** mentünk taxival a stúdióba, mondta, van nála egy kis célzóvíz, egy kis kortyot megkoc-

káztattam belőle. Az egészből főleg Hegedűs András érvelése hökkentett meg, mert mi egyértelműen azt hangsúlyoztuk, nem lesz ezen az újratemetésen semmiféle feszültség, legfőnnebb rengeteg ember. Hegedűs aggodalmairól beszélt, fölrajzolt egy abszurd képet. Mert nem lehetetlen, magyarázta nehézkes német mondatokban, hogy egy év múlva a Duna-korzón román és csehszlovák katonatisztek söröznek majd együtt, arra célozva, hogy megeléglélvén ezt a magyar rebelliskedést, rendet csinálni bevonulnak az igazi szocializmus hívei. Ha volt is az emberben bizonytalanság a hazai kommunistákkal meg Moszkvával kapcsolatban, alaptalannak gondoltam ezt a fölvetést. Hiszen a magyar pártvezetés föltehetően egyeztetett 1956 rehabilitálásáról a szovjetekkel. Úgy látszott, hogy Gorbacsovnak világos elképzelése van a reformokról, persze azt nem lehetett tudni, hol lesz a határ. Párizsban meg a következő napokban egész Gorbilelkésedést tapasztalhattam. Tévében, rádióban, újságokban. Jó volt magyar értelmiséginek lenni a nagy forradalom 200. évfordulójára készülő francia fővárosban. Irodalmi kerekasztalok, beszélgetés a Kulturális Minisztériumban. Biztató szavak, érdeklődés olyan fölfedezés formán, ha már az ember éppen „perzsa” (Montesquieu) vagy magyar, és még pötyög is kicsit franciául. Nem emlékszem, ki volt velünk, Mészöly Miklós biztosan, kissé nyakatekert mondatokban magyarázta a magyar helyzetet. Mi most itt, tapasztalhattuk, éltanulók vagyunk a lengyelekkel együtt. Pláne összevetve Csehszlovákiával vagy Romániával. És magyaráztuk lelkesen Közép-Európát. E kérdésben láthatólag Kundera 1983. novemberi esszéjével tényleg megnyitott egy nagy kaput.

Bécsbe jöttem onnan vissza, várt ott vagy két nap. Deák Ernő arra kért, írjak valamit a *Bécsi Napló*ba, belegyeztem, legyen interjú formája. Megkaptam a szerkesztőség kulcsát, ha tudnám, hol is volt, mindenesetre földalattival (itt azért U-Bahnnak hívják, nem metrónak, mint Pesten, Prágában – moszkvai mintára) mehetek. Napsütés, csönd, béke, rovom a sorokat a villanyírógépre. Tudom, holnapután hajnalban indulunk a nagy temetésre. A fogalmazásban a lényeg: hosszú folyamatról van szó, a hatalomnak, ha kissé megingott is, kezében van minden, és ott vannak szempontjai az emberek fejében. Ha most lennének a választások, írom, minden valószínűség szerint nálunk az MSZMP nyerné a választásokat, persze csak relatív többséggel. Valamilyen koalíciót is elképzelnének talán, persze, hogy az ő kezükben legyen a gyeplő. Határozott véleményem, semmilyen módon nem szabad ilyenben részt venni, ezért, a napról napra romló helyzetért nem szabad felelősséget vállalni.

Június 15. Holnap korán indulunk, a bécsi magyarok kisbuszával megyünk. Deák Ernő is velünk tart, 1956 óta nem tette be a lábát Magyarországra, tavaly augusztus végén hiába hívtuk a II. Lakiteleki Találkozóra, nemet mondott.

Sok mindent lehetne mondani a temetés előkészületeiről. Lényegében a Történelmi Igazságtétel Bizottság kezében voltak a szervezés alapvető kérdései. Persze hogy ki szólaljon, szólalhat föl. A TIB törzse – Vásárhelyi Miklós, Hegedűs B. András, Litván György, Nagy Erzsébet – mindent megtett azért, hogy az MDF vezérkarából senki ne kapjon szót. A mi képviselőtünk gyöngye volt ebben

[...]